

1. ПРОМОЦИЈА КЊИГЕ *ЦРНОГОРСКЕ ИСТОРИЈСКЕ ТЕМЕ* АКАДЕМИКА ЗОРАНА ЛАКИЋА*

Академик МИОМИР ДАШИЋ

Имам част и пријатну дужност да све вас, драге пријатеље, поздравим - у име Одјељења друштвених наука и Црногорске академије наука и умјетности - и најтоплије вам захвалим што сте дошли да присуствујете представљању најновије књиге академика Зорана Лакића *Црногорске историјске теме*.

Име академика Зорана Лакића добро је познато нашој научној, стручној и културној јавности. Ријеч је о научнику од угледа кога у стручним круговима не треба посебно представљати, јер је његово научно дјело таквог обима и квалитета да га сврстава у сам врх наше историографије. Но, како овој промоцији присуствују и слушаоци изван историјске струке, то ћу, како то, иначе, налаже обичај у овој високој научној установи, ипак, у најкраћим назнакама истаћи неколико основних библиографских података о академику Лакићу, који ће сами по себи довољно представити аутора књиге која нас је овдје окупила.

Академик Зоран Лакић (рођен 31. октобра 1933. године, у Даниловграду. Гимназију је завршио у Никшићу 1952, а Филозофски факултет - група за историју, у Београду 1975. године, гдје је и докторирао 1973. године) редовни је професор на Филозофском факултету у Никшићу, гдје предаје *Историју Јужославије од 1918. до данашњих дана*.

За ванредног члана ЦАНУ изабран је 1993. године, а за редовног 2000. године.

Библиографија др Лакића износи преко 550 библиографских јединица међу којима и 17 посебних ауторских и коауторских издања.

За научне и стручно-педагошке резултате добио је више награда и других признања, међу којима истичемо Награду „4. јул” за најбоље написану књигу на теме из периода 1941-1945. и награду „Октоих”.

* Промоција књиге (издавач *Стручна књига* Београд и *Обод* Цетиње, 2001) одржана је у Црногорској академији наука и умјетности, 29. априла 2002. године. О књизи су говорили: академик Миомир Дашић, проф. др Томислав Жугић, др Смиљана Ђуровић, књижевник Жарко Ђуровић, проф. др Момчило Зечевић, као и аутор књиге академик Зоран Лакић.

Академик Лакић је секретар Одјељења друштвених наука ЦАНУ (од 1997), уредник је *Гласника ОДН*, као и уредник тематске области *Историје* у Енциклопедији Црне Горе.

Колега Лакић је ативно учествовао на бројним научним скуповима у ЦАНУ, као и у Црној Гори, Југославији и више балканских земаља. Држао је више предавања на универзитетским катедрама и другим трибинама у иностранству (Француска, Канада, Велика Британија, Грчка).

Дакле, аутор књиге *Црногорске историје шеме* је личност од научног и интелектуалног реномеа, уважаван у нашој земљи, па и ван њених граница. Ова најновија књига потврђује њеног аутора као историчара који је дао и даје значајан допринос разматрању актуелних научних проблема развоја историјске науке и струке у нас. Она је по много чему изазовна, јер се бави и проблемима и појавама црногорске „живе историје”. Изазовна је за научну расправу, полемику. И то је њен значајан допринос нашој историографији. Али препустимо да о садржају ове књиге говоре проф. др Томислав Жугић, др Смиљана Ђуровић, књижевник Жарко Ђуровић и проф. др Момчило Зечевић, као и аутор књиге академик Лакић.

Академику Зорану Лакићу желим нове научне успјехе и стваралачке резултате.

Проф. др ТОМИСЛАВ ЖУГИЋ

ИСТОРИЈА КАО СВЈЕДОК ВРЕМЕНА

Академик *Зоран Лакић* више деценија је присутан у историографији Црне Горе и Југославије. Он је представљен у домаћим и страним библиографским издањима као стваралац богатог опуса. Његова библиографија износи преко 600 библиографских јединица, међу којима и 17 посебних издања. Прву књигу објавио је 1958. године. Већину својих радова сачинио је методом интердисциплинарне анализе. Тиме је потврдио не само стручност већ и изванредно познавање других научних дисциплина и своје опште образовање.

Иако су тематски разнородне, све његове књиге и радови имају заједничку нит која се огледа у полемичном. Добиле су преко стотину критичких осврта из пера познатих историчара. Неки његови текстови иницирали су стваралачку полемику која је, по правилу, доносила разјашњење и тако користила историјској науци. Гост је на бројним трибинама у земљи и иностранству. Превођен је на македонски и словеначки, а од свјетских језика - руски, француски, енглески и њемачки. Учествовао је на међународним научним скуповима у Паризу, Москви, Берлину, Атини, Букурешту, Софији, Анкари, Торонту и другим. Такође је учествовао на научним трибинама у свим универзитетским центрима претходне Југославије. На предлог Америчког института 1998. године уврштен је у списак најуспјешнијих личности у посљедњој декади. Слично признање добио је и од универзитета у Кембриџу.

За књигу „Народна власт у Црној Гори 1941-1945” добио је највише југословенско признање 1982. године, а 1997. добио је награду „Октоих” - највеће државно признање у области образовања у Црној Гори.

Најновија књига *Црногорске историјске шеме* битно се разликују од предходних. За једног историчара помало је необична њена структура: огледи, есеји, критике, медијски разговори! У ствари, то је даља иновација коју он слиједи у другој фази свога плодног стваралаштва. Присјећам се, наиме, да је као главни и одговорни уредник угледног историјског часописа

- Историјски записи, прије четири године, увео сличну иновацију - нове рубрике: Филозофија, Теорија, Настава историје. Тако су се на страницама Историјских записа појавили нови аутори, који су на свој начин посматрали историјске процесе. У овој књизи као да их све замјењује.

Сваки од четири наведена дијела књиге има у просјеку по десетак потпуно одвојених тема, које опет све заједно представљају кохерентну цјелину - добро осмишљену насловом књиге. Навешћемо оне водеће: Црногорско питање између науке и политике, Српски патријарх др Гаврило Дожић на историјским раскршћима, Политичко мишљење или научни став, А гдје би Црна Гора ако не у Југославији, итд. Анализом прошлог откривао је наговјештаје будућег. То се илустровано види кроз текст Феномен југословенске интеграције 1918. и дезинтеграције у рату 1991-1995. Сличну пажњу заслужује и текст НАТО агресија на Југославију 1999 - годину дана касније. Затим, Југословенство у научном дјелу Димитрија - Дима Вујовића, О издајницима и херојима у Црној Гори, Човјек који је видио даље, Вријеме стварања националних држава је давно прошло, итд. Изложене у различитим формама све ове теме као црвена нит обједињава идеја о интеграцији посебног и заједничког у опште и универзално.

Без претензије да улазимо у ширу анализу нових текстова о старим темама, које чине основни садржај књиге, јасно се види да је аутор писац посебног дигнитета, стваралачке упорности, модерни историчар. А то значи: он је хроничар, мемоарист, есејист, полемичар, аналитичар и синтетичар. Као да је слиједио познату мисао Слободана Јовановића, ректора и академика коју ћу цитирати: „Лако је бележити оно што се види, али је тешко видети оно што вреди да се забележи”. Он је писао „о лијевима грешкама”, о побједницима и побијеђеним, о херојима и издајницима. Многи су у рату видјели само тутњаву топова, а он је писао и о духовности народа као посебном виду отпора, намјери освајача да окупирани избрише памћење о себи и своме народу.

Посебну вриједност имају текстови на теме у ходу историје. Сматрам да је то једна од битних одлика ове књиге.

Неки критичари су већ истакли да историјски текстови академика др Зорана Лакића имају и високу литерарну вриједност „јер је често између историје као науке и књижевности”. Преко научне критике, којом се такође бави, дефинише се према најсложенијим темама наше новије прошлости. Најзад ћемо истаћи да његови медијски разговори, опет на историјске теме, доприносе популаризацији историје као науке. Многе нас подсећа на познате париске историјске свеске *Les cahiers d'histoire*, које су повећале интересовање за научне историјске теме. И заиста је он препознатљив међу историчарима и по стилу и по језику. Зато има своју читалачку публику међу свим узрастима и струкама читалаца.

Препоручујући ову књигу за објављивање, у рецензији сам истакао да ће она наићи на добар пријем и код научне критике и код шире читалачке

публике. То се и десило. До сада је објављено више Критичких осврта у штампи и периодици. Од штампе ћу поменути Политику, Просвјетни рад, Дан, Глас Црногораца, Борбу, Побједу, Овдје, а од периодике - Наставу историје - Нови Сад, ЈИЧ и Историјски гласник - Београд, Историју XX вијека, те Историјске записе и Народну мисао - Подгорица.

Вјерујем да то није све и да ћемо читати оцјене ове књиге и у другим новинама и часописима. Морам истаћи оцјену мога пријатеља и такође рецензента проф. др Перка Војиновића недавно преминулог. Нека се чује његова мисао - као што би се, вјерујем, чула његова ријеч - да га није смрт предухитрила. Цитирам: „У овом провокативном и судбоносном времену за Црну Гору, аутор даје одговоре и увјерљива објашњења. Његош је стално бринуо над судбином малене Црне Горе и молио свевишњег, 'Уклон од ње муње и громове'. И овај текст опомоње и упозорава. Треба да га пажљиво ишчитају, како историчари, тако и обични грађани и политичари”.

И, на крају, као рецензент сам запазио особености академика др Зорана Лакића које су дошле до изражаја у овом рукопису. Цитирам и завршавам: „Рукопис *Црногорске историјске теме* пробудиће шири интерес јавности. Читаоци ће га са знатижељом прихватити и у њему препознати свог историчара коме су одавно поклонили повјерење. Књига ће добро доћи, не само историчарима који се баве науком него и широј читалачкој публици, поготово ђацима и студентима, јер се ради о мишљењу врхунског научног радника”.

Увјерени смо, најзад, да ће књига *Црногорске историјске теме* заузети запажено мјесто у научној историографији. Топло је препоручујемо читаоцима.

Др СМИЉАНА ЂУРОВИЋ

ЛАКИЋЕВА РАСПОЛУЂЕНА ЦРНА ГОРА

„Црногорске историјске теме” Зорана Лакића појавиле су се 2001. године, а студије и есеји у овој књизи одштампани и сабрани, израђени су и научно сазревали деценијама у научној лабораторији овог познатог историчара Црне Горе и Југославије. Њено промовисање, огром случаја, претекла је једна слична књига о црногорским историјским темама, методолошки конституисана и организована другачије, али са сличним научним порукама. Реч је о америчком историчару Томасу Флемингу и његовој књизи „Црна Гора: Подељена земља”,¹ која је објављена у Чикагу 2002. а промовисана у САНУ у Београду 9. априла 2002. године. Било би добро обадве ове књиге заједнички промовисати и организовати научну расправу. Док Флемингова књига у наслову има дефиницију и одређење „Црна Гора: Подељена земља”, на корицама Лакићеве књиге „Црногорске историјске теме”, објављене годину дана пре тога дат је графички дизајн Црне Горе распукле земље на два једнака дела. Оправдано се поставља питање: да ли можда Лакићева књига није кључно утицала на Флемингов наслов.

Књига академика Зорана Лакића „Црногорске историјске теме” је најопштији аналитички захват у историографији о савременој историји Црне Горе и Југославије о „црногорским темама”. Историјске структуре које се разматрају су структуре историје Црне Горе, Југославије, Балкана, али и европске и светске историје. У књизи сусрећемо понегде бриљантно оштре резове анализе у решавању преплитања сложених историјских појава и структура. Месна и заичајна историја за Лакића нису историја другог реда, у њима су такође смештене важне структуре историје, које се неретко манифестују као структуре дугога трајања, а део су идентичних структура опште историје. Ове структуре су веома често тачке додира, тачке сједињавања и прожимања општег, посебног и појединачног. Трагови

¹ Т. Флеминг, *Montenegro: The divided land*, Chicago, 2002.

француских анализата и француског структурализма, посебно Бродела, методолошки су присутни у овој књизи, али је у методологији и ономе што Лакић баштини као научно пробрано историографско наслеђе, када је у питању историјски метод, присутно и аутентично искуство југословенске историјске науке (Бранислав Ђурђев, Димо Вујовић, Бранко Петрановић), без обзира на то колико се са неким историчарима није слагао, или није бар довољно, и са којима је и полемисао, као што је случај са Бранком Петрановићем.

Методолошки, ова књига је занимљива својом амбицијом и интеракцијом према филозофији историје, али и односом према историјској дистанци, коју аутор не сматра простом хронолошком дистанцом, него артикулише као високе захтеве научне објективности и у изучавању најновијих историјских догађаја, као што су догађаји у Југославији и посебно Црној Гори крајем 90-тих година 20. века, чиме Лакић припада југословенској школи савремене историје која се развила у другој половини прошлог века, и још траје.

Оригинално методолошко решење, да се у књизи есеја, студијских чланака и научних критика отвори поглавље „Медијски разговори“ (као четврти део књиге, 291-336) посебно је интересантно са становишта методолошке иновације. Ово поглавље, чија се научна оправданост не доводи под сумњу иако се ради о укључивању у науку посебног облика публицистичке историографије, Лакићу је омогућило да саопшти на сублимиран начин неке своје синтетичке закључке о историји Црне Горе и Југославије, као и савременог света, а да при томе избегне опширност елаборације студије или есеја, поготово једне научне синтезе. У овом делу своје књиге Лакић новинарски интервју уздиже на ниво научног дијалога. Тиме овај историчар чини велики експеримент и напор са циљем да публицистичку историографију, веома раширену 90-тих година 20. века, уозбиљи. Овај покушај је од важности због значаја медијског интервјуа у трансферу историјског знања из науке директно у историјску свест најширих слојева становништва, које свакодневно у овом времену готово једино чита новине и журнале, или гледа телевизију и слуша радио, тј. њихова историјска свест се обликује претежно утицајем електронских медија. У условима свеопштег медијског рата, као саставног високо-софистицираног ратног оружја у новопоредској глобалистичкој концепцији унификације историјске свести и „испирања мозга“ као методе владања над људима на планети, а не само на нашем простору, Лакићев покушај је и ангажован. Овај историчар припада хуманистичкој интелигенцији, која се веома смањила у бурним и сложеним догађајима европске Транзиције. Бивајући дуго на челу Југословенске лиге за мир, независност и равноправност народа, Лакић је један од оних интелектуалаца који се залажу за филозофију мира наспрам господареће парадигме рата, преовлађујуће крајем 20. века. Он је изашао са чврстим ставом против формализма и техницизма, настојећи да покаже да објективност и научност

историјског истраживања и мишљења не зависи од форме, тј. врсте текста у коме се саопштавају научни резултати. У конкретно-историјском случају ради се о научним истинама о „црногорском питању”, односно историји Црне Горе.

Када је у питању објективна расправа, Лакић усваја принцип античких филозофа, да се пре свега расправе и дефинишу основни појмови. Бавећи се „црногорским питањем”, оним што је оно данас, и оним што га чини структуром дугога трајања у историји, при том уочавајући да се разликовање у његовом тумачењу и поимању претворило у политичке конфронтације, он позива пре свега и најпре „да се појмовно разјаснимо”. При томе, формулише своје тумачење појма овако:

„Под црногорским питањем подразумејем територијалну, државну, етичку и националну компоненту. Наравно може се још говорити и о неким другим битним компонентама, као што су економске, демографска, културолошка, еколошка, вјерска, па и исељеничка, а у новије вријеме и језичка компонента. Све то, међутим, као и оно што нисам навео у набрајању - не стоји у истој равни. Али нам говори да је ријеч о сложеном мултидисциплинарном научном питању.”²

Прецизном доследношћи у анализи Лакић не мимоилази дефинисање и других појмова који постоје у ткиву историје данас. Један од њих је, на пример, појам „Бошњаци”, који покушава да се легализује као историјска категорија на просторима бивше СФРЈ користећи транзицијске трендове. „Преко ноћи” су црногорски муслимани постали „Бошњаци”, коју категорију „не познаје ни актуелни устав Црне Горе”, каже он³.

Чињеница је да је источноевропска Транзиција произвела неке апсурдне историјске појавности и у области дефинисања нових нација, нових језика и нових култура на тлу некадашње СФРЈ. Ради се о скупинама становништва које живе на југословенском историјском простору, које су муслиманске вероисповести, и које заостале на овим просторима после пропасти Турског царства почетком 20. века нису успеле до сада да нађу своју идентификацију, иако се зна, и они знају, да су пореклом исламизирани Срби и Хрвати претежно. Заостали Турци после 1918. сачували су, у колико се нису тада иселили у Турску, а то су урадили многи, свој турски етнички карактер, и даље, па су јасно диференцирани од исламизираниог становништва.

Становништво муслиманске вероисповести, остало је после Првог светског рата на југословенском простору историјски у амбивалентној позицији неуклапања у хришћански свет, који је понова на овом простору редифинисан, па су његове политичке елите тражиле заштиту свога

² З. Лакић, *Црногорске историјске теме*, Огледи-есеји-критике-разговори, Подгорица, 2001,12.

³ Исто, 32.

животног простора и идентификацију и афирмацију кроз политичко редефинисање, намећући религијску идентификацију као националну, што се са исламским становништвом у свету нигде није десило, а није ни са хришћанским нити са будистима. Из тога је проистекло у Транзицији појављивање „Бошњака” у Црној Гори, које констатује Лакић, али и на Косову и Метохији, Рашкој области и другде, а наравно највише у Босни и Херцеговини. Апсурд је у томе што се исламско становништво данас у Црној Гори, на пример, покушава називати и идентификовати као „Бошњаци”, а Срби из Босне, и они који још тамо живе, као и Хрвати, прешутним договором владајућих политичких елита и међународне заједнице губе идентификацију коју су имали кроз векове да су Босанци. Ово свакако показује апсурдност транзицијских вратоломија на Балкану, посебно на простору југословенског историјског простора.

У *Предговору* (7-8), аутор каже да му је био циљ да у овом „стваралачки провокативном времену” понуди увјерљива објашњења о савременом мозаику тема и научних дела”, односно пружи објашњења која би била посебна „брана надирућем лаицизму и стваралачком профитерству, чија је намјера да сакрије коријене и замагли видике”. Констатујући да је Црна Гора на раскршћу, и да је у својој историји била то много пута, Зоран Лакић сматра да је „стваралачко питање”: „откуда код тако малобројног народа настањеног на тако малом простору толика раскршћа и толико дилема”. При том закључује, да их је идеализована пројекција друштва увећавала, а реалност потирала. Као научник он је заинтересован и надвијен истраживачки и над нове дилеме, које у савременој историји отвара сусрет традиционалне и модерне Црне Горе. Мешање митског и стварног, по Лакићу, произлази из недостатка критичког духа, а овога по њему нема управо зато што Црна Гора у историографији нема једног Илариона Руварца.

У Црној Гори, историографија се суочава са појавом да се стари мит руши стварањем новог мита. При том нови мит нема никакву основу „јер га руше историјски извори, - иначе оскудни за најраније периоде”. Истина заснована на историјским изворима угрожава се митовима заснованим на легендама. О овоме Лакић веома детаљно изводи анализе у својој књизи, елаборирајући и другу велику тему своје књиге - однос политике и науке.

Две основне теме књиге, поред тога што се елаборирају у посебним текстовима, провлаче се аналитички и кроз све остале делове књиге, а њих она има четири, са следећим називима: први део - „Огледи из историје” (9-122), други део - „Историјски есеји” (123-222), трећи део - „Критички осврти” (228-290), и четврти - „Медијски разговори” (229-336).

У првом делу књиге *Огледи из историје* који је амбициозно истурен у први план, основне теме које аутор разматра су: 1. црногорско питање, 2. интеграција југословенских земаља 1918. године, 3. дезинтеграција Југославије за време рата 1991-1995, и 4. агресија НАТО- алијансе на

Југославију. Лакић је за сада један од ретких историчара савремене историје Југославије који на матрици старог Тукидита покушавају да се баве њима савременим догађајима. То су догађаји из последњих деценија 20. века, посебно НАТО-агресија на Југославију. Његов однос према историјској дистанци је схваћен као однос са дистанцом по себи, тј. као објективност а priori.

Овај део књиге садржи есеје: „Црногорско питање између политике и науке”, „Феномен југословенске интеграције 1918. и дезинтеграције у рату 1991-95. године”, „Искуство и поуке добровољства у Црној Гори”, „О континуитету ослободилачке борбе у 19. и 20. вијеку”, „Глобална политика НОП-а и њен утицај на прилике у пљеваљском крају 1941-1945”, „Партизанска култура фактор интеграције југословенског друштва”, „НАТО-агресија на Југославију 1999 - годину дана касније” и др.

Други део под насловом *Историјски есеји* обухвата историјске есеје који су општом нити везани за претходни део и његова су допуна. Више есеја у овом делу књиге обухвата историју личности, у појединим случајевима дајући прилог историји књижевности обogaћен подробном историографском анализом. Лакић је присталица француске историографије која је тврдила да је историја заправо биографија великих људи, па се његово излагање о појединим личностима из историје, специфично из културе и историографије, претвара у историју времена у коме они живе. Овде сусрећемо запажене есеје: „Др Гаврило Дожић на историјским раскршћима”, „Југословенство у научном дјелу Димитрија-Диме Вујовића”, „Историчност у стваралаштву књижевника Душана Ђуровића”, „Животни пут и научно дјело др Јована Бојовића”, „Посланице у порукама и поруке у посланицама књижевника Чеда Вуковића”, „Дурмитор и Црна Гора у научном дјелу академика проф. др Обрена Благојевића”, „Додир историје и етнографије у научном делу академика Петра Влаховића”.

Трећи део књиге *Критички осврти* обухвата научне критике најновијих историографских издања о најразличитијим историјским питањима и догађајима из савремене историје Црне Горе и Југославије. Као и у претходном поглављу, и у овом је примењен исти методолошки принцип: изабрани текстови се јављају као допуна основних историјских тема којима се бави аутор у књизи глобално, а који чине основне историјске структуре дугога трајања. У овом делу књиге се разматрају теме од најширег теоретског значаја, и не само теоретског, као што је тема о односу науке и политике. Репрезентативни текстови о овоме су: „Политичко мишљење или научни став”, „О издајницима и херојима у Црној Гори”, „Геноцид Шиптара на Космету”, „Еманципација жена у Црној Гори”, „Мјесто завичаја у историји народа”, „Научни приступ у тумачењу историје Црне Горе” и др.

Највећа методолошка особеност ове књиге огледа се у ауторовим текстовима из области публицистичке историографије, који су сакупљени

у четвртном делу књиге под насловом *Међујски разговори*⁴. Текстови су објављени претходно у националним и иностраним журналима, а неки се овде први пут објављују. И ови текстови у свом садржају проблематизују и елаборирају историјске теме отворене у првом делу књиге, а разматране и у претходним деловима. У исто време, особеност им је да представљају и драгоцене историјске изворе и сведочанства о историји медија савременог доба. Међу њима ће као историјска документа од посебне важности привлачити пажњу необјављени интервју дат „*Националу*” и интервју дат али не објављен француској телевизији. Ради се о интервјуима датим у ратним годинама краја 90-тих година прошлог века, заправо за време НАТО-а бомбардовања Југославије.

Овај део књиге прати кретања у друштвеној мисли, а аутор поставља и елаборира питања на нивоу синтезе. Бавећи се и питањима будућности, Лакић је направио неке продоре и у област футурологије, која се увелико у Француској, али и на англо-саксонском подручју, кандидује за посебну науку од кад је Ален Грас објавио своју „*La futurologie*” 1976. године у Паризу, а у САД и Русији је основано на стотине научних института који се баве питањима футурологије.

Прилози (337-370) дати на крају књиге садрже разне мапе, документа и статистичке табеле. Посебно су вредне мапа Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца из 1. децембра 1918. године, мапа Федеративне Народне Републике Југославије 1946, мапа Савезне Републике Југославије од 27. априла 1992, мапа Југославије пројектоване у стратегији САД, мапа Југоистока Европе по пројекту Балканолошког института из Вашингтона из марта 1991, мапа „Велике Албаније” и др.

Највећи број тема којима се бави Лакић чине оне са ивица краја 20. века: неоколонијализам на Балкану, промене граница држава, битка и могућности за опстанак СР Југославије, у вези са тим питање Косова и Метохије⁵, Уједињена Европа, Немачки „Продор на Исток”, Амерички утицај и интерес у свету, Европи, Балкану и посебно Југославији. Лакића интересују посебно геостратегија и сукоб цивилизација (по Хантингтону) и нови светски поредак. Закључак гласи као упозорење: „Ми нијесмо на пустом острву, већ на високо фреквентној међународној саобраћајници”⁶. Стратешки положај Црне Горе у ракусу је немачког продора на Исток, интереса САД и Русије.⁷

Већ на самим корицама књиге, разумевајући моћи савремених медијских порука и медијских шифри које утичу на менталне слике, Лакић модернизовано ишчитава стару поруку Леополда Ранкеа, једног од

⁴ Исто, 229-336.

⁵ О Косову и Метохији у концепту југословенског федерализма Лакић је писао још раније у књизи *Историја и историографија*.

⁶ З. Лакић, *Црногорске историјске теме*, н.д., 326.

⁷ Исто, 140, 250, 316.

утемељивача научне историографије, који је заговарао ангажованост историографије. Смисао историјског сазнања јесте да подучи и усмери, да предвиди. То је посао ове дисциплине људске делатности која допире до нас из античких времена: „Historia magistra vitae est”. Леополд Ранке је рекао: ангажованост „да”, али прво наука па ангажованост, што је Лакић протумачио, да ангажована порука и делатност интелектуалца-историчара нужно мора бити заснована на научним сазнањима и принципима, на истини. Истини која је у служби добра и бољег и хуманијег живота људи.

Зашто је Зоран Лакић сматрао важним да интервјује за дневне новине, или за телевизију (националну и француску) уврсти у једну научну студију? Како се усудио, пре би поставили питања представници старе конзервативне историографске школе, и не баш много старе, чак и историографске школе савремене историје којој он припада, а која је започела пре пола века тако што је почела да исписује странице научне историографије савремене историје Југославије, која је тада била ван кодекса историјске дистанце класичне школе. Исписујући странице научне историографије о историји југословенских народа у 20. веку, управо је ова историографија начинила пионирски подухват у нашој науци. У њој се Лакић највише истраживачки бавио Другим светским ратом 1941-1945. и историјом Црне Горе, и један је од њених ветерана.

Југословенска историографија савремене историје се поред Ранкеа и класичне француске историографије, и других тада водећих историографија у Европи са предзнаком научног легитимитета, већ на самом почетку суочила са искуством Школе Бокровског у Русији, додуше, због снажног догматског удара стаљинистичке историографије на њу, овај сусрет је био веома скроман, иако је оставио трага бар на појединце истраживаче. А због догађања из 1948. године, ни апсолутно-социолошка, тј. стаљинистичка историографија са својим јасним идеолошким и политичким импутима у науку, није била дугог трајања, па је у Југославији сама историја сачувала историјску науку савремене историје од тоталног робовања политици, што је био случај у другим историографијама социјалистичких земаља.

Поред ове генералне оцене односа науке и политике и њихових узајамних интеракција, која су већ данас општа места у историји историографије, вредно је пажње овде изнети Лакићеве налазе испитивања овог феномена, које износи у књизи. Он налази да се политика драстично мешала у домен науке, тако да се дешавало да су политички ставови „преточени у научне ставове”. То је по њему најјасније видљиво у случају оцене Уједињења 1918. године и Подгоричке скупштине. Лакић истражује како је на науку утицала оцена о овим догађајима дата на Оснивачком конгресу КПЈ за Црну Гору октобра 1948. године на Цетињу. Тада је закључено да је уједињење извршено „против воље” и расположења црногорског народа, а „уз помоћ бајонета српске војске путем силе и

преваре”.⁸ Главни закључак поднетог реферата, да је уједињење „било обично присаједињење”, највише је цитиран у послератној историографији што је непобитан доказ, по Лакићу да се политика мешала драстично у домен науке. Затим је овај став одбачен и игнорисан, да би се опет „преточио у научни став”.

Наука и политика се, по Лакићу, преплићу и заплићу око стварања Југославије 1918. године, али и око других питања, као што је оцена доприноса југословенских народа победи над фашизмом у Другом светском рату (1941-1945). Овде се ради о политичкој тези која је наметнула симетрију у тумачењу историје Југославије, односно о подједнаком доприносу свих југословенских народа и народности у рату и револуцији. О оваквим симетријама наметнутим из политике у науку расправљано је у југословенској историографији посебно 80-тих година, али је политика због тога тада „створила велике афере”.

Наука је темељнија у анализама и опрезнија у закључивању. „Политика је од данас до сјутра”, због тога су Црногорци, каже Лакић, од 100% Срба по националном опредељењу, постали буквално преко ноћи 100% Црногорци. Нешто слично се дешава и са муслиманима у Црној Гори, који су преко ноћи постали „Бошњаци”.

Још раније, 1992. године, у књизи „Историја и историографија” аутор је подвргао критици „такозвану ангажовану историографију”, која је произвела доста „бијелих” и „црних” мрља, што је била последица угрожениости науке од стране политике.

Лакић уочава и појаву да се и сама наука као таква мења, усавршава, па се са тиме мења и слика прошлости, и стално се надопуњава или се из основа мења, „зависно од тога да ли је ријеч о политичком мозаику или о много сложенијим процесима тоталне историје. При томе је битна „сазнајна моћ списатеља”. А то је све пут, каже он, да се надвлада стара максима „да побједници пишу историју”.⁹ Но, и поред тога, што је пратила и објашњавала згуснуте догађаје и процесе 20. века под евидентним притиском политике, научна историографија у Југославији је постигла запажен углед и ухватила корак са европском науком”.

Зоран Лакић сматра да је наука често „губила дуел са политиком”, па се то дешава и у савременом добу. Тако се, по њему, политика умешала сасвим у науку када је у питању редефинисање односа Црне Горе и Србије.¹⁰ Анализирајући један од примера ове појаве, он отвара дилему: да ли се ради о политичком мишљењу или пак о научном ставу, када је у питању то што је чланак др Живојина Перића „Црна Гора у југословенској федерацији”, објављен 1940. године у загребачком часопису „Економист” публикован у Подгорици 1999. године као посебна „књига-чланак”. Да би анализирао ову појаву, Лакић се истраживачки бавио биографијом Ж.

⁸ Исто, 17.

⁹ Исто, 313.

¹⁰ Исто, 10.

Перића, која је показала његову спону са решавањем тзв. „хрватског питања” непосредно после споразума Цветковић-Мачек. Перић и 1940. сматра да је требало сачувати Аустро-Угарску, и да све зло долази од распада исте, као и да је нужно образовати Дунавску заједницу народа и Паневропу. Са становишта научне критике Лакић поставља питање: да ли је наведени „чланак - књига” публикован 1999. године политичко мишљење, или је то научни став, поготову када се у Перићевим тезама из 1940-те у 1999. тражи подршка и ослонац, аргументација за тезу о „превазиђености” југословенства.¹¹

Историја југословенске државе је за Лакића примарно историја интеграције и дезинтеграције. И црногорско питање је првенствено питање феномена интеграције 1918. године и дезинтеграције 1991-1995. године.¹² Црногорско питање је заправо питање Црне Горе у Југославији.¹³ Наслов једног текста у четвртом делу књиге („А гдје би Црна Гора ако не у Југославију”) јасно показује ауторово историографско ишчитавање законитости интеграционих сила историје индустријске цивилизације.¹⁴

Основна Лакићева теза јесте, да су сви релевантни фактори у Црној Гори прихватили уједињење 1918. и да југословенска идеја траје у континуитету кроз цео 20. век, показујући виталност. Она испољава тенденције уклапања у шире европске интеграције, као што је стварање Еврославије.

Отпори југословенској интеграцији произвели су у току 20. века велике ратове, и велико губљење људске енергије.¹⁵ Дезинтеграционе појаве, као што су деобе и поделе, скупе су и ирационалне.¹⁶ Сталне претње опстанку југословенске државе од стране унутрашњих дезинтеграционих сила историје изазивају Лакићеву резигнацију: „Морамо се у томе погледу уозбиљити”, каже он. За њега смо ми народ који није извукао историјске поуке и разумео поруке историје из трагичних деоба у прошлости и вишемилионских жртава из тога произашлих. Скретање пажње научним чињеницама на савремену располућеност Црне Горе на два дела, симболизоване и графичким решењем на корицама књиге, покушај је овога научника, хуманисте и припадника филозофије мира, да предупреди зло нових подела, из којих би произашла страдања у дезинтеграционим догађајима која тутђе Балканом супротно од глобалне, планетарне интеграције, коју је са собом донела индустријска и постиндустријска цивилизација.

За Лакића, у својој бити, црногорско питање има више компоненти: економску, демографску, културолошку, еколошку, верску, језичку,

¹¹ Исто, 230-327.

¹² Исто, 37-63.

¹³ Исто, 313.

¹⁴ Исто, 325-332.

¹⁵ Исто, 326.

¹⁶ Исто, 327.

исељеничку. Сваку од њих он посебно разматра у књизи, сматрајући да све ове структуре не стоје у истој равни, и као такве сведоче о својој сложеној мултидисциплинарности, када је у питању метод изучавања.

Црногорско питање Лакић прати у трајању више од 150 година, што значи да је он, према Броделу, имао посла са процесом дугога трајања. Данас се овај процес ближи крају, па је истраживач у предности да посматра завршен процес.¹⁷

Лакић и црногорску државност посматра као фактор интеграције.¹⁸ А у склопу овога отвара и питање тзв. „црногорског српства”,¹⁹ наводећи чињеницу да су федералисти у време уједињења 1918. године сматрали себе „елитним Србима”.²⁰ Савесно анализирајући и испитујући ову појаву, он не мимоилази ни налаз појма „Брђани црногорски”.²¹ Посебну пажњу је обратио на присуство „дуалне свести”, тј. припадности и српству и црногорству, учачајући и присуство „монтенегристичког српства”.²² Из његовог истраживања произлази закључак о савременом хаосу у историјској свести једног дела становништва када је у питању сопствена национална идентификација. У време уједињења 1918. и стварања Југославије евидентна је спознаја о три нације: „што се и одразило у називу државе: Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца.”²³

Код Лакића се сусреће и схватање да је непотребно везати државу и нацију, тј. да се нација идентификује са државом, и ставља знак једнакости између њих. Превише се инсистира данас и на томе да је један народ једнако две нације,²⁴ јер Црногорци су „грана на српском народном стаблу”.²⁵ А црногорско питање у демографској равни се поставља као „животно питање”, тј. питање опстанка народа као етничке заједнице. На кретања у националној структури становништва битно ће утицати демографска кретања. Истраживања показују да је 1945. године у Црној Гори било 90,7% „црногорског живља”, да би 1999. године овај проценат пао на 61,8%.²⁶ Уз све то се учача поремећај у просторном размештају становништва.

Ауторове анализе разних компоненти црногорског питања пружају низ занимљивих и важних закључака. Тако, на пример, када је у питању анализа верске компоненте, поред тога што се као најзначајније износи да су митрополити утемељивачи црногорске државе, а Црногорска

¹⁷ Исто, 13.

¹⁸ Исто, 15.

¹⁹ Исто, 286.

²⁰ Исто, 309.

²¹ Исто, 286.

²² Исто, 314,315.

²³ Исто, 309.

²⁴ Исто, 11.

²⁵ Исто, 336.

²⁶ Исто, 28.

митрополија део Српске православне цркве, ненаучна теза о Црногорцима као „Црвеним Хрватима” оцењује се као „у основи вјерско питање”.²⁷ Занимљива је, када је у питању „еколошка компонента” црногорског питања, тврдња аутора да еколошко питање чини шири контекст црногорског питања, јер је евидентна интеракција између црногорског питања и проглашења еколошке државе (Хаг, 18. октобра 1991. године).²⁸

Као сложена појава, црногорско питање се најрадикалније у Лакићевом налазу поставља у време друштвених криза када се „испреплићу путеви политике и науке”. Тако управо данас оно ескалира у историјским условима када се поставља питање: да ли да Црна Гора остане у заједничкој држави са Србијом, или да се сасвим осамостали.

Истражујући историју црногорског питања, Лакић констатује да се оно појавило први пут 1856. године на Париској конференцији а траје до данас, и још није завршен процес, није „затворено”. Најдуже оно је било политичко питање и њиме су се бавили политичари, да би од 70-тих година 20. века постало предмет истраживања историчара.

После Паришке конференције 1856. године црногорско питање израња на историјску површину на Берлинском конгресу 1878, да би се појавило понова 1920. године у моменту када је краљ Никола био у егзилу. За 20. век су у овом погледу релевантна два догађаја: Подгоричка скупштина 1918. и 1941. година. Краљ Никола никад није „видео” Црну Гору као сепаратну српску или црногорску државу изван Југославије. А кад је у питању Подгоричка скупштина на којој је проглашено уједињење Црне Горе са Србијом, тада се „своди један дуг историјски процес на формално правни начин”.²⁹

Даље праћење историјата црногорског питања доводи до става КПЈ из 1922. године али и Ђиласовог реферата о националном питању на Петој земаљској конференцији у Загребу 1940. године, где је изнео тезе о црногорској нацији, којих се касније одрекао. Анализира се и реферат са Трећег заседања ЦАСНО у Колашину 1944. о самосталној Црној Гори, и поставља питање: „да ли црногорство умањује или искључује српство”. У даљем току догађања као важна прате се Скупштине Црне Горе 1946. године, Устав из 1947, али и Оснивачки конгрес КПЈ за Црну Гору на Цетињу 1948. године кад се промовише „црногорски народ” и даје оцена о Подгоричкој скупштини као догађају који се десио „против воље и расположења црногорског народа”, а „уз помоћ бајонета српске војске... путем силе и преваре”, као што је већ напред наведено. Лакић је констатовао да је „овај део партијског реферата највише цитиран у послератној историографији што је непобитан доказ да се политика драстично умјешала у домен науке”.³⁰

²⁷ Исто, 31.

²⁸ Исто, 32-33.

²⁹ Исто, 15.

³⁰ Исто, 18.

Озбиљност анализе које се подухватио захтевала је од Лакића да отвори и питања која се тичу порекла и корена народа, као таквог, што га је упутило на сагледавање решења питања нације у европској науци. Из овога су произашле сложене анализе историјских чињеница које пружа научна историографија. У књизи он разматра тезу о „аутохтоности” Црногораца, феномену „дукљанског народа”, питање утицаја померања центра српске државности из једне у другу српску земљу, тј. из Зете у Рашку, односно из Црне Горе у Србију. У контексту питања порекла и корена народа Лакић се аналитички бави, како смо напред већ напоменули, и тезом о „хрватском пореклу” Црногораца и Црне Горе, посебно обрађујући пажњу на Савића Марковића Штедимлију. Морао је овде да зађе и у анализу појаве квислиншке творевине за време Другог светског рата назване - Независне државе Хрватске, и у том историјском амбијенту обликовања Штедимлијине тезе, али и теза изнетих у књизи „Земљопис Хрватске”, објављене 1942. године. Са становишта научне историографије он оповргава тезу о „исконском наслеђу хрватског народа” у култури црногорског приморја, или пак о „хрватским сточарима” на Дурмитору, тезу која се појавила 1945. године и промовисана у издањима Етнографског музеја у Загребу. Лакић прати и континуитет ове појаве у духовном ставаралаштву хрватских националиста, која досеже и до друге половине и краја тек прошлог 20. века, а једно од сведочанстава о томе је књига „Црвена Хрватска”, која се појавила у хрватској дијаспори, штампана у Риму и Чикагу 1973. године, у којој се тврди да су Дукљани Хрвати. Упркос тога што је научно нетачна, она се јавља и у данашњици у вези са разбијањем Југославије. Ово по последицама добија веома озбиљне облике, сматра овај научник, јер се преко нових школских програма у транзицијском редефинисању историје Црне Горе покушава убацили вошингом у историјску свест младих генерација.

Ангажованост „да”, али прво наука па ангажованост, Лакић се чврсто држи једног од највећих утемељивача европске историјске науке Леополда Ранкеа.

Према научним резултатима Лакићеве објективне и озбиљне историографске анализе црногорског питања и савремене историје могу се имати различите политичке емоције, али то ће бити само људске емоције, а не и историјске чињенице. Да би људска емоција постала историјска чињеница, која има моћ историјске силе, а да би та сила била у складу са законима историје и природе, треба веома много тога да се стекне. Постојање историјске чињенице једнако је постојању хладне неумитности, и ако се она већ једанпут десила - не може се мењати, без обзира чак и на њена разна тумачења, која се јављају било у области политике или филозофије историје. Иначе она није историјска чињеница.

Књижевник ЖАРКО БУРОВИЋ

ПРОЖИМАЊЕ ИСТОРИЈЕ И ЛИТЕРАТУРЕ

Неко ће се можда запитати-како то да један писац пише о феноменима историје. Сматра се да само историчарима припада тумачење историје. Међутим, историја се често ситуира у књижевно дјело, што значи да и писцима припада нешто од њеног *иметика*. Јер историју не чине само ратови, него и умјетност. Она је највећи граничник временских раздобља.

Познати њемачки пјесник и интелектуалац из прве половине прошлога вијека, Готфрид Бен, тему историје провлачи кроз многе огледе и расправе, било да пише о Гетеу или да пише о старењу као проблему код интелектуалаца. Бен има оглед који је насловио: *На тему историје*. Умберто Еко експлоатише тему историје као сублимациону тему egzистенције, увлачећи у њу дубоке интелектуалне акценте.

Рељеф духа је продукт историје, па су због тога логична посвојења историје од оних који по струци нијесу историчари. Рефлекс историје и те како је присутан у Толстојевом „Рату и миру”, једнако као у Черчиловим „Мемоарима”, само што код Толстоја има чвршћу креацијску носивост.

Ово моје писање о књизи Зорана Лакића „Црногорске историјске теме” нема другог мотива до да прошири тумачење историје на шири круг интелектуалаца, разумије се - оних који се баве бићем човјека и egzистенције. Моја маленкост усудила се, не први пут, да кроз есеј и пјесму прођене нешто што се зове - историја.

Логично је што вријеме везујемо за историју, пошто се у времену историја ствара и огледа. Какав ће бити одраз тога огледања зависи, у добром дијелу, од тумача историје. Како се вријеме мијења, биће саме историје добија измијењени контекст, јер долазећи тумачи имају друкчију слику виђења од оне првотне. Ставови и идеје застаријевају и жеља је сваког историчара да их што дуже одржи у активном стању. У једној мојој књизи сатиричког жанра фиксирао сам суштину идеје као нечега што се мора непрекидно обнављати новим духовним стремљењима. Да не бих давао опис пјесме, ја ћу је цитирати и тиме, бар донекле, провјерити ваше старпљење колико је сатиричар у праву. Ево те пјесме:

Идеје су као звјери
 Човјека растргну из обијести
 Онога што је власник мјери
 И онога што се жести

Дајемо им сјај позлату
 А оне постале анахроне
 Лете обично у јату
 И заврше у блату

Понекад ни боба не вриједе
 Па душа у ропцу стење
 Кад идеје посиједе
 Настаје помрачење.

Идеје су матрице свега, па и историје. Све је у свијету саздано од константи које се граде и дограђују, али и руше. Зависно од тога какве егзистентне набоје садрже. И са историјом је слична ствар као и са човјеком. Она дијаграмира своје трајање, али исто тако осјећа недостатак своје сталности, будући да је историји дато да се сели из једног у други временски круг. Ти надовезаји времена историји намећу сталне провјере. Ниједно вријеме, посебно оно које је било набијено тензијама ратова, не може бити поштеђено накнадног увида и научно-теоријске профилације. Разумије се, ни НОР, који је једним, рекао бих, значајнијим дијелом, постао важна, да не кажем централна тема историчара Зорана Лакића. То се види и по самим називима књиге: *Народна власт у Црној Гори 1941-1945*, *Затиси о Револуцији, Партизанска аутономија Санџака 1943-1945*. Једним дијелом и Лакићеве „Црногорске историјске теме“ баве се назначеном тематиком.

Извињавам се због извјесних дигресија које ћу направити код анализовања ове књиге. Чини ми се да су оне нужне у смислу рашчишћавања неких појмова у историографској сфери. Моја одговорност повећана је и тиме што о томе говорим у Академији, гдје се ријеч и мишљење морају пробирати.

Обично се сматра да је историчар-ратник у предности од оног другог. Оног који није „омирисао барут“. Налазећи се у жижи одигране драме, такав аутор често губи осјећање објективности. Њега омета лични доживљај да дубље спектрира ширу драму ратног догађања. Он по унутрашњем импулсу „наврће воду на своју воденицу“, запостављајући тиме дубинску пројекцију одигране историје. Није само важно матрицирати оно што се одиграло, него и наћи узроке који су драму произвели.

Лакић припада типу истраживача такве усмјерености, дакле типу који драму живота и њене узроке сагледава у скупном преплету, држећи се гесла да је ослањање на феномен временског фактора једна од битних карика у спознаји и тумачењу историјске грађе којом историчар моделује и мозаицира своје истраживачке подухвате.

Аутор „Црногорских историјских тема” држи се скута ближе историје, ваљда зато што се она еманира дејственије од оне даљег поријекла. Она је ближа податком, а податак је за историју гарант вјеродостојности. Историчар Лакић се суверено креће кроз тако засновану материју. Не што му је ближа руци, него што му је ближа сензибилитетом и духом. То је један од кључних разлога што се поимање историје врши путем тзв. временских дионица. То доприноси систематизацији грађе и плодности учинка. Ријеч је о дионицама које углавном обухватају минуло стољеће.

Кад говорим о историји, морам помало мислити и на литературу. Оне су блиске по врсти урастања у феномене времена и простора, а надасве у судбине људи којима се баве. Историја се од литературе разликује што прва предметира, а друга субјективира стварност, мада има и примјера кад се оне фрапантно прожимају. Истина, више литература историјом. То је стога што историја акумулира драме живота, а литература их преузима као специфичан облик евокације. Разумије се, са посебним флуидом, нарочито у сфери имагинирања догођеног или замишљеног контекста. Ја бих чак рекао да историја кроз литературу продужује и обогађује своје трајање.

Није новост да Лакића видимо као приказивача књига литерарног карактера. Та наклоност литератури уочљива је и по самој литерализацији његових научних текстова. Она не разводњава податак. Не своди га на пуко хроничарско биљежење. Напротив, она му даје fino изаткану реторичку обојеност, што свакако треба убројати у добре ауторове врлине.

Лакић, који је један од водећих црногорских историчара, при формирању ове књиге користио је модел подјеле на одјељке (има их пет), учинивши је тако композиционо чврстом и прегледнијом. Мени је био најближи трећи одјељак и зато ћу о њему рећи више опаски. Ријеч је о одјељку у који су сабране рецензије и осврти на књиге које су га тематски привлачиле. Ради се о књигама са историјским нагласком, али и са литерарно-биографским елементима. Мијешање ових својстава доприносило је њиховој вриједности.

Наводим их редосљедно: „Црна Гора у југословенској федерацији” др Живојина Перића, „Крсто Поповић у историјској грађи и литератури” аутора Вељка Сјеклоће, „Човјек који је видио даље” др Владислава Павићевића, „Последњи господар Црне Горе” Мирка Вујачића, „Еманципација жене у Црној Гори”, Руже Глиговић Зековић, „Помирење Југославије и СССР” Радоице Лубурића, „Стратешке вертикале” Милије Станишића и неке друге. О једном броју дјела и ја сам писао из сличног угла, дајући ипак предност литерарном аспекту.

Веома су занимљива Лакићева запажања о наведеним дјелима. Њега су превасходно занимали живот и судбина ликова у њима. У питању су личности које су оставиле већи или мањи траг у нашој историјској прошлости. Не знам колико може Вујачићева синтагма „Последњи господар

Црне Горе”, иначе дата наслову књиге, адекватно да искаже суштину и комплексности Јовановићеве личности и дух времена у коме се она експонира у тако замишљеној историјској визури. Лакић наслов књиге о првом послјератном предсједнику Црне Горе сматра луцидно одабраним, јер представља врсту копче са традицијом, гдје се господарство не конотира као категорија отуђености и присиле, већ као категорија присног владалачког посвојења.

Лакић овој књизи не одређује жанр. Ја бих је сврстао у биографско-хроничарску литературу, са примјетном романсијерском нотом, не баш довољно рафинираном у смислу умјетничке исповједности. Казивање о Јовановићу често је засјењено причом о себи, коју је Вујачић требало да избјегне.

У критичком осврту на књигу „Човјек који је видио даље” Лакић нам ставља до знања да је трагика саставни дио историје и да је она, у последњем рату, паралелно настајала са идеалом. Парадокс је могућ у свим ситуацијама, па и оној о Алекси Павићевићу, познатом револуционару, којег су убили људи исте идеолошке пастве. Само зато што се разилазио са гледиштима других о карактеру Устанка 1941. године у Црној Гори. Павићевић је суженом и надасве репресивном концепту Партије противставио начело обичајне традиције, која својим духом и снагом надилази ускост партијске врхушке. Стријељани Алекса Павићевић није негирао циљеве Устанка. Он је био заговорник мишљења да се не злостављају родољуби из крила друкчије политичке припадности. Као познати народни трибун, добро је знао да ако се Устанак не артикулише кроз људску димензију, његови ефекти биће крњи.

Лакић чин моралности, посебно у ратном невремену, схвата људском обавезом. Историји је стало до таквог чина, иако је дужна да се једнако бави и тамним тоновима живота. Она асимилује све боје, посрнућа и уздиге. Рећи ћемо да је на моралној компоненти заснована здравост слободарских идеја, које су биле водиља партизанског покрета, али су биле присутне и деструкције са кобичним епилогом.

У одјељку „Критички осврти” Лакић је највећи простор посветио књизи др Живојина Перића. Он овог историчара прати на једној дужој временској скали, сматрајући његова гледишта научно постојаним и акрибичним у многим видовима. Тема југословенске федерације предмет је честе анимације многих наших историчара од имена. Заједништвом у Федерацији, сматрају и аутор и његов приказивач, добијају сви. Има немало заступника и другачије тезе. Оних са дијаметрално супротним гледиштима и аргументима. Према таквима Лакић има негативан став.

Занимљив је приказ студије Радоице Лубурића „Помирење Југославије и СССР”. Иако каже да је тема Лубурићевог истраживања сложена, Лакић истиче да је она бриљантно обрађена, подупирући мишљење опсервацијом да је Лубурић од емпирије кренуо ка теорији, па и филозофији историје, и тиме своју теоријску расправу подигао до високог ранга.

Морамо подвући да историчар Лакић ову нашу Епоху види у веома дисонантним облицима. А ми знамо да су дисонанце пријемчиве за истраживаче. Историја као ни живот нема мирне равни. Искуство нас учи да ваља истраживати и иза граница постојећег. Тамо гдје су зоне могућег. Јер, коначно, историја није пуко препричавање прошлости. Она је визијски отисак прошлости, садашњости и футура. Оног футура гдје интелектуалност промишљања мора имати преовлађујући удио у творењу цјеловитих сазнања о нашој егзистенцији, којој историја, филозофија и умјетност дају идентитет.

Не треба заборавити да је непогода ујам стваралаштва и на њу се морамо привикавати као на нешто неизбежно. Са таквом се визом креће у свијет истраживања, са циљем да себе препознамо у историји. Можда је та премиса један од подстрека Лакићевом бављењу историјом као науком. Свакако успјешног. То потврђује, поред многих његових књига, и ова коју данас промовишемо под кровом Академије. Њу одликује разнородност и вриједност високог степена.

Проф. др МОМЧИЛО ЗЕЧЕВИЋ, члан ЦАНУ

СВЕСТРАН И ШИРОК ПРИСТУП ИСТОРИЈСКИМ ИСТРАЖИВАЊИМА

Искусном историчару са богатим историографским дјелом ни овога пута није било тешко да из свог минулог рада издвоји прилоге који, осмишљено повезани и структурирани као тематска и хронолошка цјелина, чине нови квалитет и оправдавају поновно објављивање. Тиме се у најмању руку читаоцу пружа прилика да више радова расутих по данас не тако лако доступној периодици или штампи нађе на једном мјесту и на тај начин ближе упозна аутора и његов труд. Истини за вољу, треба рећи да већи дио овако схваћене презентације често не оправда уложени напор, односно, да су ријетки примјери поновног монографског објављивања историографских радова који досегну домете новог квалитета. У те ријетке успјехе оваквих настојања несумњиво спада ова књига академика Зорана Лакића, која, прије свега, плијени разноврсношћу захваћене тематике, широким луком хронолошког распона и изнад свега аргументацијом и њеним надахнутим тумачењем.

И по садржини и структури ова Лакићева књига одликује се својом посебношћу. Текстови које обухвата објављени су у периодици током посљедње 2-3 године, а неки сада први пут. Аутор истиче своју жељу да кроз четири модерна историографска жанра - огледе, есеје, критичке остврте и медијске разговоре - на која је књига подијељена, захвати кључна збивања, историјска раскршћа и дилеме из најновије црногорске историје, покаже историјски суд о њима који је досегла наука као и властити допринос њој. Настоји да одговори на питање: откуд код тако малог народа, настањеног на скученом простору, толико изазовних историјских дилема, толико дихотомија у националној и историјској свијести, толико раскршћа. У центру ауторове пажње је сукоб ирационалног и стварног, понирање у узроке и разлоге доминације митског над критичком свијешћу. Дајући очигледно првенство историјској науци, њеним методама и схватањима у трагању за историјском истином, Лакић је настојао, гдје је год то било

потребно и могуће, да угради и резултате других одговарајућих научних дисциплина, подижући на тај начин објективност и увјерљивост својих анализа и судова на виши спознајни ниво.

Међу огледима у првом дијелу књиге, посебну пажњу привлачи прилог о црногорском питању распетом између политике и науке, политички крајње актуелној теми око које су данас укрштена многа пера. Лакић ова питања посматра из дубина историјске ретроспективе још од Париске конференције 1856. године све до наших дана, критички консултујући богату литературу углавном из новијег времена. Посебно анализира његову политичку, економску и демографску димензију, његов културолошки, социјални и вјерски аспект и на тај начин упозорава на вишеструко историјско утемељење бројних саставница овог сложеног и осјетљивог, а изнад свега актуелног црногорског феномена. Вриједност огледа З. Лакића о црногорском питању је у научној поставци и аргументацији потребној за његово разумијевање, без чега оно не би могло да се истргне из загрљаја политичких манипулација и њихових погубних посљедица. Не мање је актуелна и тема о феномену југословенске интеграције 1918. и дезинтеграције у рату 1991-1995, на коју аутор даје чињенички утемељење и одредишне одговоре, управо онакве какви се очекују од објективног историчара.

У распону од рођења до пропасти тзв. Велике Југославије, З. Лакић истиче кључна мјеста њеног историјског развоја, узроке криза и чиниоце њеног распада. Овај кратки историјски пресјек живота југословенске државе може послужити и као сценарио за један обухватан историографски пројекат њеног настанка и нестанка, или, како би рекао историчар С. К. Павловић, за историју под сликовитим насловом „Неуспјех једног успјеха”. У овом дијелу књиге и други огледи привлаче пажњу, а њихова тематска разноврсност, од добровољства у Црној Гори, континуитета ослободилачке борбе 19. и 20. вијека, значаја партизанске културе, агресије НАТО-а на Југославију 1999. и др., свједоче да их је писао историчар са широким истраживачким амбицијама према појавама, времену и простору.

Историјски есеји који су садржај другог дијела књиге почињу прилогом о одређенима и улози партијарха Српске православне цркве Гаврила Дожића у кризним временима српске и југословенске историје, почев од балканских ратова 1912-1913. до Другог свјетског рата, и непосредно по његовом завршетку до Дожићеве смрти 1950. године. Бурна прва половина историје 20. вијека, посматрана кроз животну судбину посљедњег великана српског православља, дата је замахом сликарског крокија која сажето одражава суштинске проблеме времена у коме је Дожић живио и његове одговоре изазовима са којима се као истакнута личност сусретао. Ништа мање није занимљива Лакићева анализа југословенског питања са свим његовим садржајима у научном дјелу истакнутог црногорског историчара Димитрија-Дима Вујовића, чиме је показао изразит смисао обраде историјске проблематике везане за поједине

личности, било да су оне актери, или пак истраживачи историјских збивања. То је потврђено и у осталим есејистичким радовима о историчности у стваралаштву књижевника Душана Ђуровића, дјелу историчара Јована Бојовића, као и историографским доприносима научника из других струка, попут Чедо Вуковића, Обрена Благојевића и Петра Влаховића. Приступом овим питањима З. Лакић је исказао наглашену радозналост коју носи стваралачка преданост историчара од струке, историографа кога не задовољава само историјска чињеница, већ и њена надградња погледима из других углова и других области, од књижевности до економије.

Критички осврти и медијски разговори којима је аутор насловио трећи и четврти дио књиге, садрже још разуђенији спектар разноврсних тема, често оних које историчару намећу актуелни догађаји из струке и политике. И само навођење наслова из ових дјелова књиге, око традиционалних сукоба науке и политике, архетипског феномена издајника и хероја, односа према положају жена у Црној Гори, према завичајној историји, геноциду Шиптара на Косову, улози знаменитих личности Црне Горе и др., затим неколико упечатљивих интервјуа у којима је одговарао на питања о односима науке и политике, феноменима националних држава и Балкану као турском историјском простору, посебно његовом трагичном 20. вијеку итд. - јесте свједочанство о широком тематском и хронолошком истраживачком раду академика З. Лакића. Његови одговори на најосјетљивија питања савременог положаја и односа Црне Горе са Србијом у југословенској држави свједоче да је у питању искуствен и модеран историограф, који је познавањем црногорског и југословенског 20. вијека у стању да пружи објективна тумачења историјских догађаја и збивања, која могу бити од користи и за рјешавање савремених неспоразума и дилема.

Лакићево писање и казивање између корица ове књиге увјерава да је свестран и широк приступ историјским истраживањима са тежњом за превазилажење уских оквира политичке историје, што је данас доминантна одлика модерне историографије у развијеном свијету, истовремено и удаљавање од традиционалних схватања да побједници пишу историју. Такво усмјерење у нас, које својим радом увјерљиво заговара З. Лакић, дошло је до изражаја и у овој књизи. Оно наговјештава боље дане нашој историографији и култури уопште, рационализује стереотипно увјерење да је постизање објективности у овој научној дисциплини немогуће.

На крају књиге дати су прилози у облику мапа, значајних докумената и других списа који заокружују њену успјешно остварену цјеловитост.

Академик ЗОРАН ЛАКИЋ

ТЕШКОЋЕ У ПРОУЧАВАЊУ САВРЕМЕНЕ ИСТОРИЈЕ

Нећу погријешити што ћу прве ријечи захвалности упутити организаторима, свим присутнима и најзад, промоторима, који су вас обавијестили о мојој новој књизи *Црногорске историјске теме*. Мислим да сте стекли утисак - да је протекли вијек предмет мога научног интересовања. Дистанца није велика, па размишљам о згодама и незгодама историчара који се баве савременом историјом. О томе ћу говорити.

Неко је рекао, а више пута је поновљено - увијек с намјером за узбуну и захтјевом за критичношћу - да *побједници пишу историју*. Био је то знак упозорења да историја све мање учи и да све више заобилази истину. Захтјев да се од историје не прави комедија, а од историјске истине - велика лаж. У истом смислу ваља схватити све чешћу оцјену да смо уморни од историје, да историја тромо корача кроз вријеме које се безмало мјери свјетлосним годинама.

То упозорење и тај захтјев највише се односио на савремену историју - увијек и свуда на планети. Од најстаријих времена до наших дана. Сјетимо се само времена Милоша Обреновића и Вука Караџића. Кнез Милош је поручио Вуку - или ће писати како му он каже, или од те Вукове историје неће бити ништа. У нама савременом добу - историчари имају макар по једног Милоша.

Писати савремену историју значило је и значи - излагати се великим ризицима или најблаже речено, великим непријатностима. Најскромнији дио историографије код нас и у свијету припада управо савременом добу. Ријетки су историчари који осмишљавају историјске токове у ходу историје. Процеси дугог трајања још нијесу завршени, а кнежеви нашега доба хоће да их усмјеравају *pro domo sua*. Не ради се о повећаном интересовању за прошлост, већ о настојању да се она стави у функцију садашњости - без обзира на то како је то заиста у суштини било.

Свједоци смо понижавања историје као науке. Бројне политике и друге трибине врве од аматеризма и лаицизма - када је ријеч о историји. Данас се историјом могу да баве сви, па и да пишу уџбенике, али историчар

не може да завири у свијет политике, чак ни у име науке. Иако је одавно познато да иза сваког успешног државника стоји историја као наука.

Моја најновија књига *Црногорске историјске теме* својим дизајном је врло провокативна. Многи су ме питали - зашто сам на корицама књиге подијелио Црну Гору. Подсјетио сам их на златно правило историјске науке - пиши како је уистину било, односно како уистину јесте. Уосталом, наша је историја пуна диоба - да их не набрајам. Одавно су почеле, и дуго трају. Данас су, можда - најжешће.

Поштовани посјетиоци, управо сте чули ријеч научника и науке. Један од промотора саопштио је податак да се више од стотину историчара Црне Горе и Југославије - правремено критички одредило према свакој мојој књизи или према моме укупном дјелу - на начин како су то данас урадили и наши цијењени гости.

Дивно је бити хваљен од стране учених људи, рекао је римски филозоф Сенека. Тај осјећај не могу помутити наручени хајкачи из „жуте штампе“, која себе промовише у „новине од угледа“. Обољели од духовне инфериорности, најчешће пишу о ономе о чему најмање знају, па се ишчуђавају што њиховој писанији - нико озбиљан, не придаје никакав значај. Нашли су сињег острашћеног несрећника, да патолошки насрће на све што је стваралачко. Није то први пут да се преко мога имена насрће на историјску науку, да се све слабости историографије као кукавичко јаје подмећу управо онима који су бранили њено достојанство. Сличну исповијест имао сам прије непуне двије године, када су ми пријетили да ће ме ликвидирати, ако се јавно не одрекнем мојих научних ставова. Анонимно писмо, мени упућено, било је адресирано на ЦАНУ. Схватио сам да је пријетња упућена сваком академику, па сам то саопштио на Скупштини ЦАНУ. И о том детаљу постоји запис у овој књизи.

Недавно сам се суочио са мојим полицијским досијеом, који је отворен прије 20 и више година. Исти шаптачи обављају свој посао у континуитету. Све има свој почетак и свој крај. Па и паукова мрежа у којој су се ухватили - управо они који су је подмукло плели. А сада хоће да ућуткају истину. Е па неће моћи! Знао сам да сам тада био оглашен као непријатељ - издајник, страни шпијун и плаћеник. Али тек данас сазнајем да наука и код неких почетника нема предност над сличним прљавим пословима.

Остаје ми да поново топло захвалим организаторима ове промоције, промотерима и свима вама, поштовани посјетиоци.